



ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN İLETİŞİM BECERİLERİNİN ve EMPATİ DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ*

Dr. Öğr. Üyesi Rumeysa AKGÜN

Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü
rumeysaakgun@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Hüsamettin ÇETİN

Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü
cetinhusamettin2@gmail.com

Öz

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin iletişim becerilerinin ve empati düzeylerinin belirlenmesi için gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubu, 2016-2017 bahar döneminde Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik, Sağlık Yönetimi, Çocuk Gelişimi ve Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Bölümlerinin 1, 2, 3 ve 4. sınıfta öğrenim gören ve araştırmaya katılmayı kabul eden 755 öğrenciden oluşmaktadır. Çalışmada öğrencilerin iletişim becerilerini ölçmek adına Korkut (1996) tarafından geliştirilen İletişim İlkeleri ve Temel Beceriler, Kendini İfade Etme, Etkin Dinleme ve Sözel Olmayan İletişim ve İletişim Kurmaya İsteklilik alt ölçeklerden oluşan 25 soruluk beşli likert tipte “İletişim Becerileri Ölçeği” (İBÖ) ve öğrencilerin empati düzeylerini belirlemek için Topçu vd., (2010) tarafından Türkçe’ye uyarlanan 11 sorusu duygusal empatiyi ve 9 sorusu bilişsel empatiyi ölçen toplam 20 soruluk “Temel Empati Ölçeği” kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 22 programı kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde, frekans ve yüzde dağılımı, t testi ve One Way Anova testleri kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre; üniversite öğrencilerinin temel empati düzeylerinin empati eğitimi alma, iletişim eğitimi alma, kişilerarası ilişkilerde güçlük yaşama, cinsiyet, okudukları bölüm, doğulan yer, kalınan yer değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir (p<0.05).

Anahtar Kelimeler: Üniversite Öğrencisi, İletişim Becerileri, Empati Becerileri.

DETERMINING THE COMMUNICATION SKILLS and EMPATHY LEVELS OF UNIVERSITY STUDENTS

Abstract

The purpose of this study is to determine the communication skills and the empathy levels of the university students. The working group consists of 755 students studying at Nursing, Health Management, Child Development, and Physiotherapy Departments of Health Sciences Faculty of Kırıkkale University, 2016-2017 Spring Semester. Communication Skills Scale developed by Korkut (1996) is used to determine the communication skills of the students. The 5 point Likert scale consists of subscales in terms of Principles of Communication and Basic Skills, Self-Expression, Active Listening and Nonverbal Communication and Being Disposed to Make a Communication. On the other hand, to determine the empathy levels of the students “Basic Empathy Scale” which adapted to Turkish by Topçu vd., (2010) is used. Eleven questions of the scale measure the emotional empathy and 9 of them measures the cognitive empathy. Data is analyzed with SPSS 22. According to the findings, there are significant differences on empathy levels for the variables of empathy education, communication education, difficulties in interpersonal relations, sex, department, place of birth and place of living (p<0.05).

Keywords: University Student, Communication Skills, Empathy Skills.

* Bu çalışma, 19-22 Mayıs 2017 tarihinde Sarajevo/Bosna Herzegovina’da düzenlenen “International Congress on Political, Economic and Social Studies” adlı kongrede sözel bildiri olarak sunulmuştur.

Giriş

Odak noktası insan olan bir meslek elemanının, mesleğinin gereklerini yerine getirirken sahip olması gereken bir takım özellikler vardır. Bunlardan ilki şüphesiz kişinin mesleki yetkinliğidir. Kişi mesleğinde ne kadar yetkin, mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve değerlere ne kadar sahip olursa hizmet verdiği hastaya, müracaatçıya ya da danışana o kadar etki eder. Bununla birlikte insanla çalışan mesleklerde kişilerin hayatlarına dokunabilmek ve etkili mesleki müdahale gerçekleştirmek için sahip olunması gereken becerilerden biri iletişim, diğeri empatidir.

İletişim: “Duygu, düşünce ya da bilgilerin usa gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılmasıdır (TDK, 1983: 572). Bir başka tanıma göre iletişim, bilginin iletildiği ve alındığı tüm yolların dâhil olduğu sözlü ve sözsüz bilgi alışverişidir (Barker, 1999: 89). En genel ve yalın bir biçimde iletişim duygu, düşünce, bilgi, haber ve becerilerin paylaşılması olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle iletişim, bireyler arasında duyguda, düşüncede, tutumda ortak bir payda yaratılması sürecidir (Sever, 1998: 51). İletişim konusunda çalışan yazarların yaptıkları değişik tanımlara göre iletişim; “Katılanların, bilgi/sembol üreterek birbirlerine ilettilikleri ve bu iletileri anlamaya, yorumlamaya çalıştıkları bir süreçtir” (Dökmen, 1999: 321).

İletişim; insanın çevreye uyum sağlayabilmesi, yaşamını sürdürebilmesi, sorunlarını çözebilmesi için gerekli olan hayati kavramlardan birisidir. İnsanlar arasındaki ilişkiler iletişim yoluyla kurulur ve geliştirilir. Günlük hayatta kişiler resmi veya resmi olmayan iletişim kalıplarını kullanır. İletişim becerisi ise, sözel olan ve olmayan mesajlara duyarlılık, etkili olarak dinleme ve etkili olarak tepki vermedir (Erözkan, 2005: 136). İletişim becerisi, kişilerarası çatışmaların esas nedenini oluşturan on bir “başlangıç faktöründen biridir (Dökmen, 1999: 82). Kişilerarası ilişkilerin çatışmalardan uzak, sağlıklı yürütülmesinde iletişim becerileri önemli bir yer tutmaktadır.

İletişimin sağlıklı olmasını sağlayan etkili dinleme ve etkili tepki verme becerileri şu başlıklar altında toplanabilir; ayrıntılı olarak uygun sorular sorma, özetlemeler yapma, başka sözcüklerle tekrarlama, anahtar sözcüklerle tepki verme, karşısındakinin davranışını, sözlerini ve duygularını tanımlama ve uygun biçimde yansıtma, anlayıp anlamadığını sınama, etkili geri bildirim verme (Coursen ve Thomas, 1989; Akt., Korkut, 1996: 18-19). Etkili iletişim becerileri, hem insan ilişkilerinde hem de çeşitli meslek alanındaki ilişkilerde kolaylaştırıcı rol oynayabilmektedir. Özellikle, insanlarla çalışılan meslek alanlarında iletişim becerilerine daha fazla hâkim olunması gerekmektedir. Söz konusu mesleklere psikiyatrist, psikolog, psikolojik danışman, sosyal hizmet uzmanı, hekim, hemşire vb. örnek olarak verilebilir (Korkut, 2005: 143). Meslek elemanı mesleğinin gereklerini yerine getirirken uygun iletişim becerilerini kullanması gerekir. Profesyonel, hizmet verdiği grupla sağlıklı iletişim yürütemediğinde, hem karşısındaki hedef grubuna faydalı olamaz hem de mesleğinin gereklerini yerine getirememiş olur.

Empati ise; “bir insanın kendisini karşısındaki insanın yerine koyarak onun duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlamasıdır” (Dökmen, 1999: 135). “Empati” teriminin Almanca ‘einführung’ ve Eski Yunanca’daki ‘emppatheia’ olmak üzere iki atası vardır. Empati kavramının tanımlanması ve açıklanmasında öne çıkan özellik, anlamının ve hissetmenin ötesine geçerek, bu anlayışı karşı tarafa yansıtmanın tamamlayıcı ve zorunlu bir aşama olduğudur (Tuncay ve İl, 2009: 42). Kişilerarası iletişim sürecinde empati eğilimi; benliğin ‘bilişsel’, ‘duyuşsal’ ve ‘davranışsal’ boyutları (Smith, 2006: 3-4; Hatfield, E., Rapson, R. L., & Le, 2009: 19) ile iç içedir (Akt., Özdil ve Yoğurtçu, 2017: 42). Morse ve diğ., (1992: 273-275) empatinin duygusal, moral, bilişsel ve davranışsal olmak üzere dört önemli boyutu bulunduğunu belirtmiştir. Barrett-Lennard (1993:3) ise empatik sürecin üç ana aşamadan oluştuğunu belirtir; dinleyici tarafından kabul, empati kuran kişi tarafından etkileyici iletişim ve bireyin dinlendiğini ve anlaşıldığını hissetmesidir. İnsanla doğrudan çalışan ve hizmet eden meslek elemanlarının, da bireylerin sorunlarını çözmek veya onlara destek olmak için ilk önce sorunu net olarak anlaması gerekmektedir. Sorunların anlaşılmasının ve çözümlenmesinin ilk adımı ise danışanı dinlemekten ve sorunlarına empatik bir yaklaşım göstermekten geçer. Bu nedenle hemşirelik, çocuk gelişimi gibi müdahale alanı doğrudan olan insanların empatik beceriye sahip olması gerekmektedir.

Literatürde, iletişim becerilerinin öğrencilere ve yetişkinlere öğretilmesiyle ve etkileriyle ilgili gerek yurt içinde gerekse yurt dışında yapılmış bir dizi araştırma (Abacı, 1995; Allen, 1996; Balcı ve Yılmaz, 2000; Coffman ve Coffman, 1993; Çam, 199; Korkut, 1996a; Nerdrum, 1997) bulunmaktadır (Akt., Korkut, 2005: 144). Ayrıca, ülkemizde sağlık alanında eğitim gören üniversite öğrencilerine yönelik iletişim ve empati becerileri ile ilgili çeşitli araştırmalar (Tutuk, Al ve Doğan, 2002; Mete ve Gerçek, 2005; Özyazıcıoğlu, Aydınoglu ve AYTEKİN, 2009; Arifoğlu ve RAZI, 2011; Bingöl ve Demir, 2011; Uncu ve diğ., 2015; Yiğitbaş ve diğ., 2015; Elkin, Karadağlı ve Barut, 2016; Yıldırım, Uçan ve Baydur, 2017; Acar ve Apak, 2017) yapılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Kişiler, bazı davranış kalıpları ve becerileri gençlik döneminde edinirler. Bu anlamda mesleğe yeni başlayacak olan öğrencilerin mesleğe adım atmadan önce iletişim ve empati becerilerini edinmeleri oldukça önemlidir. Bu çerçevede araştırmanın genel amacı; üniversite öğrencilerinin iletişim becerileri ve empati düzeylerinin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusundaki alt amaçlar aşağıdaki soru cümleleri ile ifade edilmiştir:

1) Öğrencilerin iletişim ve empati becerileri cinsiyete göre anlamlı bir fark göstermekte midir?

2) Öğrencilerin iletişim ve empati becerileri okudukları bölüme göre anlamlı bir fark göstermekte midir?

3) Öğrencilerin iletişim ve empati becerileri kalınan yere göre anlamlı bir fark göstermekte midir?

4) Öğrencilerin iletişim ve empati becerileri iletişim ve empati eğitimi alma durumuna göre anlamlı bir fark göstermekte midir?

5) Öğrencilerin iletişim ve empati becerileri kişilerarası ilişkide güçlük yaşama durumuna göre anlamlı bir fark göstermekte midir?

6) Öğrencilerin iletişim ve empati becerileri doğdukları yere göre anlamlı bir fark göstermekte midir?

7) Öğrencilerin iletişim ve empati becerileri arasında anlamlı ilişki var mıdır?

Materyal ve Metot

Araştırmanın modeli: Çalışma, nicel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Araştırmada genel tarama modeli kullanılmıştır. Genel tarama modeli “çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örnekleme üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir” (Karasar, 2009: 79).

Evren ve örnekleme: Araştırmanın çalışma grubunu, 2016-2017 Bahar Döneminde Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören 1, 2, 3 ve 4. Sınıf Hemşirelik, Sağlık Yönetimi, Çocuk Gelişimi ile Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Bölümü öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmada, evrenin tamamına ulaşılması hedeflenmiştir. Ancak, verilerin toplandığı günlerde değişik nedenlerle derslerde bulunmayan ve anketleri uygulamak istemeyen öğrenciler dışında araştırmaya katılmayı kabul eden 755 öğrenciye ulaşılmıştır.

Verilerin toplanması: Araştırmanın verileri “Sosyodemografik Bilgi Formu” ile “İletişim Becerileri Ölçeği” ve “Temel Empati Ölçeği” ile toplanmıştır. Veriler, araştırmacılar tarafından, ders sonlarında ilgili öğretim üyelerinden izin alınarak toplanmıştır. Öğrencilerin sözlü onayı alınmış, araştırmanın amacı belirtilmiş ve bilimsel gizlilik ilkesi açıklanmıştır.

Veri toplama araçları: Veri toplama araçları olarak öğrencilerin iletişim becerileri ve empati düzeylerinin sosyodemografik özelliklere göre incelenmesi amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan sosyodemografik bilgi formu, öğrencilerin iletişim becerilerini ölçmek için iletişim becerileri ölçeği ve öğrencilerin empati becerilerini ölçmek adına temel empati ölçeği kullanılmıştır.

Sosyodemografik bilgi formu: Bu form öğrencilerin yaş, cinsiyet, sınıf, bölüm, mezen olunan lise, doğum yeri, kalınan yer, kişilerarası ilişkilerde güçlük yaşama ile iletişim ve empati konusunda eğitim alma durumlarına ilişkin bilgileri içermektedir.

İletişim Becerileri Ölçeği: Öğrencilerin iletişim becerilerini ölçmek için Korkut (1996) tarafından geliştirilen iletişim becerileri ölçeği beşli likert tipte ve 25 sorudan oluşmaktadır. Ayrıca ölçeğin İletişim İlkeleri ve Temel Beceriler, Kendini İfade Etme, Etkin Dinleme ve Sözel Olmayan İletişim ve İletişim Kurmaya İsteklilik olmak üzere dört alt ölçeği bulunmaktadır. Yapılan Doğrulayıcı Faktör Analizi sonucunda ölçeğin 25 maddesi için dört faktörlü olarak tanımlanan modele ait uygunluk istatistiklerinin uyum indekslerine göre kabul edilebilir aralıkta olduğunu göstermektedir ($p < 0,001$). Ölçeğin iç tutarlık güvenilirliği için Cronbach alfa katsayısı hesaplanmış ve 25 maddelik ölçeğin iç tutarlık katsayısı .88 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin alt faktörlerine ilişkin iç tutarlık katsayıları ise, İİTB için .79; KİE için .72; EDSOİ için .64 ve İKİ için ise .71 olarak belirlenmiştir.

Temel Empati Ölçeği: Temel empati ölçeği, öğrencilerin empati düzeylerini belirlemek için Topçu vd., (2010) tarafından Türkçe'ye uyarlanan 11 sorusu duygusal empatiyi, 9 sorusu bilişsel empatiyi ölçen toplam 20 soruluk "*Temel Empati Ölçeği*" kullanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliğinde duygusal empati alt boyutu ($r = -.15$, $p < 0.001$) ve bilişsel empati alt boyutu ($r = -.08$, $p < 0.05$) bulunmuştur. Ölçeğin, duygusal empati boyutunun iç tutarlık katsayısı ($\alpha = .76$) ve bilişsel empati boyutunun iç tutarlık katsayısı ($\alpha = .80$) bulunmuştur.

Verilerin analizi: Verilerin analizinde SPSS 22 programı kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde, frekans ve yüzde dağılımı, t testi ve One Way ANOVA testi kullanılmıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin sosyodemografik özelliklerine ilişkin bulgular Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Öğrencilerin Sosyodemografik Özellikleri

Sosyodemografik Özellikler	s	%	
Yaş	17-19	177	23,5
	20-22	467	61,9
	23-25	92	12,2
	26+	18	2,4
Cinsiyet	Kız	592	78,5
	Erkek	162	21,5
Sınıf	1. sınıf	166	22
	2. sınıf	184	24,4
	3. sınıf	222	29,4
	4. sınıf	182	24,1
Bölüm	Sağlık Yönetimi	150	19,9
	Hemşirelik	192	25,5
	FTR	240	31,8
	Çocuk Gelişimi	172	22,8
	Düz lise	180	23,9
Mezun olduğu lise	Sağlık Meslek	24	3,2
	Anadolu	396	52,5
	Diğer	154	20,4

Doğum yeri	İl	423	56,1
	İlçe	246	32,6
	Köy	85	11,3
	Aileyle	137	18,2
Kaldığı yer	Yurtta	458	60,7
	Akrabalarla	9	1,2
	Arkadaşlarla	150	19,9
Empati eğitimi	Evet	206	37,6
	Hayır	548	72,7
İletişim eğitimi	Evet	425	56,3
	Hayır	330	43,7
Kişilerarası ilişkilerde güçlük	Evet	139	18,4
	Hayır	616	81,6

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin %61,9'unun 20-22 yaşında ve %78,5'inin kız öğrenci olduğu görülmektedir. Sınıf dağılımına bakıldığında, sınıflar arasında az bir fark olmakla birlikte, ilk sırayı %29,4 oran ile 3. sınıf öğrenciler almaktadır. Araştırmaya en fazla fizyoterapi ve rehabilitasyon bölümünün öğrencileri (%31,8) katılmıştır. Öğrencilerin %52,5'i Anadolu lisesinden mezun olmuş, %56,1'i ilde doğmuş, %50,7'si yurtta kalmaktadır. Araştırmaya katılanların empati veya iletişim eğitimi alıp almadıkları değerlendirildiğinde ise %72,7'sinin empati eğitimi almadığı, buna ek olarak öğrencilerin %56,3'ünün iletişim eğitimi aldığı görülmüştür. Ayrıca öğrencilerin %81,6'sı kişilerarası ilişkilerde güçlük yaşamadığını belirtmiştir. Özdil ve Yoğurtçu (2017: 44)'nin çalışmasında araştırmaya katılanların %50'sini 3 ve 4. sınıflar, tamamını 16-24 yaş arası, %68'ini kız ve %48'ini ailesinin yanında kalan öğrenciler oluşturmuştur. Yiğitbaş vd., (2013: 9)'nin yaptığı çalışmada öğrencilerin %61,9'u kız, %85,2'si 17-21 yaş arası, %51'i sağlık meslek lisesi mezunu ve %54'ü yurtta kaldığı görülmüştür. Tutuk vd., (2002: 39)'nin yaptığı çalışmada da öğrencilerin %88,8'i klasik lise mezunu olduğu saptanmıştır. Yine aynı çalışmada, öğrencilerin %62,8'i kişilerarası ilişkilerde güçlük yaşamadığını belirtmiştir. Elkin vd., (2016: 73)'nin yaptığı çalışmada öğrencilerin %64,4'ü iletişim ile ilgili eğitim almaz iken, %34,6'sı bu eğitimi almıştır.

Bulgular ve Tartışma

Araştırma kapsamında öğrencilerin sosyodemografik özellikleri ile iletişim ve empati becerileri arasındaki ilişki incelenmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyetine göre empati ve iletişim becerilerine ilişkin t testi sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Öğrencilerin Cinsiyetine Göre Empati ve İletişim Becerilerinin T Testi Sonucu

Alt ölçekler	Cinsiyet	N	\bar{x}	t
Duygusal empati	Kız	580	41,6	0,00*
	Erkek	157	37,24	
Bilişsel empati	Kız	583	35,86	0,00*
	Erkek	159	34,64	
Toplam empati	Kız	573	77,53	0,00*
	Erkek	154	72,25	
İletişim ilkeleri temel becerileri	Kız	582	38,99	0,00*
	Erkek	159	37,45	
Kendini ifade	Kız	586	15,57	0,12
	Erkek	160	15,21	
Etkin dinleme ve sözel olmayan iletişim	Kız	583	23,66	0,02*
	Erkek	159	22,92	
İletişim kurmaya isteklilik	Kız	587	18,88	0,00*
	Erkek	160	18,12	

*p<0,05

Tablo 2'ye göre, öğrencilerin cinsiyetleri ile empati becerileri arasında anlamlı fark bulunmuştur ($p<0,05$). Buna göre kız öğrencilerin duygusal, bilişsel ve toplam empati becerileri, erkek öğrencilerden daha fazladır. Yiğitbaş vd., (2013: 11)'nin yaptığı çalışmada kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre empatik becerileri daha fazla olduğu görülmüştür. Dere Çiftci vd., (2015: 54)'nin çalışmasında da kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre empati ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Buna karşın Dinçyürek (2004: 112)'in ve Uncu vd., (2015: 5)'nin yaptığı çalışmada ise empati becerileri ve cinsiyet arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Öğrencilerin cinsiyetleri ve iletişim becerileri arasında ise anlamlı fark bulunmuştur ($p<0,05$). Buna göre, kız öğrencilerin İletişim ilkeleri temel becerileri, etkin dinleme ve sözel olmayan iletişim ve iletişim kurmaya istekliliği erkek öğrencilere göre daha yüksektir. Yapılan alanyazı çalışmalarında da kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha iyi iletişim becerisine sahip olduğu görülmüştür (Koç vd., 2015: 378; Korkut, 1996: 21; Dere Çiftci vd., 2015: 54). Erözkan (2007: 68)'in yaptığı çalışmada ise öğrencilerin cinsiyet, yaş ve sınıf düzeyleri arasında iletişim becerileri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Lennon ve Eisenber (1990: 195)'e göre, kadınların erkeklerden daha çok empatik olmaları psikolojik ve sosyolojik kurumlarla tutarlılık göstermektedir. Bu bağlamda toplumsal roller ile empati arasındaki ilişki, erkeklerin ve toplumun işleyişi, kadınların ise aile üyeleri arasındaki uyumu sağlamakla yükümlü olmaları ile açıklanmaktadır (Akt., Alkaya, 2004: 24). Sonuç olarak, toplumsallaşma sürecinde kadınların toplumsal yaşamdaki rollerinin ve görevlerinin onların erkeklere göre daha empatiye sahip olmalarına neden olduğu söylenebilir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin iletişim eğitimi alma durumlarına göre empati ve iletişim becerilerinin t testi sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Öğrencilerin İletişim Eğitimi Alma Durumlarına Göre Empati ve İletişim Becerilerinin T Testi Sonucu

Alt ölçekler	İletişim Eğitimi	N	\bar{x}	t
Duygusal empati	Evet	416	40,7236	0,00*
	Hayır	321	40,6044	
Bilişsel empati	Evet	422	35,8412	0,11
	Hayır	320	35,2875	
Toplam empati	Evet	413	76,7361	0,27
	Hayır	314	75,9777	
İletişim ilkeleri temel becerileri	Evet	416	39,3317	0,00*
	Hayır	325	37,7938	
Kendini ifade	Evet	420	15,819	0,00*
	Hayır	326	15,0644	
Etkin dinleme ve sözel olmayan iletişim	Evet	420	23,8667	0,00*
	Hayır	322	23,0217	
İletişim kurmaya isteklilik	Evet	423	19,0236	0,00*
	Hayır	324	18,3241	

*p<0,05

Öğrencilerin iletişim eğitimi alma durumları ile empati ve iletişim becerileri arasındaki farka bakıldığında, iletişim eğitimi alma durumu ile empati becerileri arasında anlamlı fark bulunmamaktadır ($p>0,05$). Buna karşın öğrencilerin iletişim eğitimi alma ve iletişim becerileri arasında anlamlı fark bulunmuştur ($p<0,05$). Buna göre iletişim eğitimi alan öğrencilerin iletişim becerileri yüksektir. Arifoğlu ve Razi (2011: 9)'nın yaptığı çalışmada, daha önce iletişim ile ilgili bilgi alan öğrencilerin, diğer öğrencilere göre iletişim ve empati puanlarının daha yüksek bulunmuştur. Elkin vd., (2016: 74)'nin yaptığı çalışmada iletişim ile ilgili eğitim alan öğrencilerin diğer öğrencilere göre davranışsal iletişim becerilerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu durum, öğrencilerin aldıkları iletişim ve empati becerisiyle ilgili eğitimin onların bu becerilerini geliştirdiğini göstermektedir. Bu sonuca göre iletişim ve empati becerisinin eğitimle geliştirilebileceğini söyleyebiliriz.

Araştırmaya katılan öğrencilerin kişilerarası ilişkide günlük yaşama durumuna göre empati ve iletişim becerilerinin t testi sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Öğrencilerin Kişilerarası İlişkide Güçlük Yaşama Durumuna Göre Empati ve İletişim Becerilerinin T Testi Sonucu

Alt ölçek	Kişilerarası İlişkide Güçlük	N	\bar{x}	t
Duygusal empati	Evet	135	40,87	0,69
	Hayır	600	40,63	
Bilişsel empati	Evet	138	34,69	0,01*
	Hayır	602	35,82	
Toplam empati	Evet	134	75,73	0,34
	Hayır	591	76,58	
İletişim ilkeleri temel becerileri	Evet	137	36,93	0,00*
	Hayır	602	39,06	
Kendini ifade	Evet	137	13,91	0,00*
	Hayır	607	15,85	
Etkin dinleme ve sözel olmayan iletişim	Evet	137	22,15	0,00*
	Hayır	603	23,81	
İletişim kurmaya isteklilik	Evet	136	17,35	0,00*
	Hayır	609	19,03	

*p<0,05

Tablo 4'e göre kişilerle ilişkide güçlük yaşama durumuna göre empati ve iletişim becerilerine bakıldığında, öğrencilerin empati becerileri ve iletişim becerileri ile kişilerarası ilişkilerde güçlük yaşama durumları arasında anlamlı fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Buna göre kişilerarası ilişkilerde güçlük yaşamayan öğrencilerin, bilişsel empati becerilerinin diğer öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Buna ek olarak, kişilerarası ilişkide güçlük yaşamayan öğrencilerin diğer öğrencilere göre iletişim becerilerinin daha yüksek olduğu görülmüştür ($p<0,05$). Tutuk vd., (2002: 39)'nin yaptığı çalışmada da, ilişkilerde güçlük yaşamayan öğrencilerin iletişim ve empati becerilerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Çıkan sonuçlar doğrultusunda iletişim ve empati becerisine sahip olmanın bireyin, karşısındaki kişiyi daha iyi anlamasına ve yaşadığı sorunlar karşısında doğru iletişim tekniklerini kullanmasını sağladığını söyleyebiliriz. Bu durum da bireylerin kişilerarası ilişkilerde daha başarılı olmasını sağlamaktadır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin okudukları bölüme göre empati ve iletişim becerilerinin ANOVA sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Öğrencilerin Okudukları Bölüme Göre Empati ve İletişim Becerilerinin ANOVA Sonucu

Varyans kaynağı	KT	Sd	KO	F	P	Anlamlı Fark (Scheffe Testi)
Gruplar arası	596,96	3	198,99	4,949	0,002	2-4
Gruplar içi	29514,64	734	40,21			
Gruplar arası	540,87	3	180,30	8,355	0	2-4, 3-4
Gruplar içi	15947,41	739	21,58			
Gruplar arası	2123,22	3	707,74	8,681	0	2-4, 3-4
Gruplar içi	59026,97	724	81,53			
Gruplar arası	111,5	3	37	12,39	0	2-4

Gruplar içi	22035,44	737	29,90			
Gruplar arası	149,25	3	49,75	7,517	0	
Gruplar içi	4911,16	742	6,62			2-4, 3-4
Gruplar arası	411,21	3	137,07	10,68	0	
Gruplar içi	9470,29	738	12,83			
Gruplar arası	337,36	3	112,45	12,551	0	1-4, 2-4, 3-4
Gruplar içi	6657,16	743	8,96			

*p<0,05

Tablo 5'te üniversite öğrencilerinin okudukları bölüm ile empati becerileri arasındaki ilişkiye bakıldığında, öğrencilerin empati becerileri ile okudukları bölüm arasında anlamlı fark bulunmuştur (p<0,05). Buna göre hemşirelik bölümünde okuyan öğrencilerin çocuk gelişimi bölümünde okuyan öğrencilere göre duygusal ve bilişsel empati becerileri; çocuk gelişimi bölümü öğrencilerinin de diğer bölüm öğrencilerine göre toplam empati becerilerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Özyazıcıoğlu vd., (2009: 49)'nin yaptıkları çalışmada da hemşirelik bölümü öğrencilerinin sağlık memuru öğrencilerine göre empati becerilerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Karataş (2012: 104)'ın yaptığı çalışmada da rehberlik ve psikolojik danışma bölümünde okuyan öğrencilerin matematik, sosyal bilgiler ve fen bilgisi bölümlerinde okuyan öğrencilere göre empati becerilerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu durumun nedeni rehberlik ve psikolojik danışmanlıkta okuyan öğrencilerin diğer bölümlerde okuyan öğrencilere göre daha çok empati becerisini geliştirmeye yönelik eğitim almaları söylenebilir. Ayrıca bu meslekte, bireyin karşısındaki kişiye yardım edebilmesi için empatik yeteneğe sahip olması gerekmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin doğdukları yere göre empati ve iletişim becerilerinin ANOVA sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Öğrencilerin Doğdukları Yere Göre Empati ve İletişim Becerilerinin ANOVA Sonucu

Varyans Kaynağı	KT	SD	KO	F	P	Anlamlı Fark(LSD)
Gruplar arası	264,019	2	132,009	3,25	0,04*	1-3
Gruplar içi	29847,582	735	40,609			
Gruplar arası	31,833	2	15,917	0,72	0,49	
Gruplar içi	16456,447	740	22,238			
Gruplar arası	514,994	2	257,497	3,079	0,05*	1-3
Gruplar içi	60635,202	725	83,635			
Gruplar arası	186,064	2	93,032			
Gruplar içi	22960,870	738	31,112	2,990	0,05*	1-3 2-3
Gruplar arası	32,396	2	16,198	2,394	0,09	
Gruplar içi	5028,019	743	6,767			
Gruplar arası	19,162	2	9,581	0,72	0,49	
Gruplar içi	9862,338	739	13,346			
Gruplar arası	4,015	2	2,007	0,21	0,81	
Gruplar içi	6990,510	744	9,396			

*p<0,05

Tablo 6’da öğrencilerin doğdukları yere göre empati ve iletişim becerileri arasındaki ilişkiye bakıldığında, öğrencilerin doğdukları yer ve empati becerileri arasında anlamlı ilişki bulunmuştur ($p<0,05$). Buna göre ilde doğan öğrencilerin, köylerde doğan öğrencilere göre duygusal empatileri ve toplam empati becerilerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Buna ek olarak ilçede doğan öğrencilerin, ilde veya köyde doğan öğrencilere göre iletişim ilkeleri temel becerilerini daha iyi kullandıkları, ilde doğan öğrencilerin ise köyde doğan öğrencilere göre kendilerini daha iyi ifade ettikleri saptanmıştır. Acar ve Apak (2017: 103)’ın yaptığı çalışmada yaşamının çoğunu köyde yaşayan öğrencilerin empati düzeylerinin diğerlerine göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Erigüç vd., (2013: 54)’nin yaptığı çalışmada ise öğrencilerin yaşadığı yer ve iletişim becerileri arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin kaldıkları yere göre empati ve iletişim becerilerinin ANOVA sonuçları Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Öğrencilerin Kaldıkları Yere Göre Empati ve İletişim Becerilerinin ANOVA

Sonucu

	KT	SD	KO	F	P	Anlamlı Fark(Scheffe Testi)
Gruplar arası	626,66	3	208,89	5,20	0,00*	1-3
Gruplar içi	29484,94	734	40,17			2-3
Gruplar arası	66,56	3	22,19	1,00	0,39	
Gruplar içi	16421,72	739	22,22			
Gruplar arası	914,45	3	304,82	3,66	0,01*	1-3
Gruplar içi	60235,75	724	83,20			2-3
Gruplar arası	247,49	3	82,50	2,66	0,05*	1-3
Gruplar içi	22899,45	737	31,07			2-3
Gruplar arası	78,77	3	26,26	3,91	0,01*	1-2
Gruplar içi	4981,64	742	6,71			2-4
Gruplar arası	139,31	3	46,44	3,52	0,01*	1-4
Gruplar içi	9742,19	738	13,20			2-4
Gruplar arası	41,33	3	13,78	1,47	0,22	
Gruplar içi	6953,19	743	9,36			

* $p<0,05$

Tablo 7’de öğrencilerin kaldıkları yere göre empati ve iletişim becerileri arasındaki ilişkiye bakıldığında, öğrencilerin kaldıkları yer ile empati ve iletişim becerileri arasında anlamlı ilişki bulunmuştur ($p<0,05$). Buna göre ailesiyle birlikte kalan öğrenciler akrabalarıyla birlikte kalan öğrencilere göre daha fazla duygusal empatiye göre; yurttan kalan öğrenciler akrabalarıyla birlikte kalan öğrencilere göre; arkadaşlarıyla birlikte kalan öğrenciler akrabalarıyla birlikte kalan öğrencilere göre daha fazla duygusal empati ve toplam

empati becerisine sahiptir. Bu duruma ek olarak ailesiyle beraber kalan öğrenciler, akrabalarıyla kalan öğrencilere göre, yurttan kalan veya arkadaşlarıyla beraber kalan öğrenciler akrabalarıyla beraber kalanlara göre, iletişim ilkeleri temel becerileri daha iyi kullanmaktadır. Ayrıca ailesiyle beraber kalanlar yurttan kalanlara göre ve arkadaşlarıyla beraber kalan öğrenciler de akrabalarıyla beraber kalan öğrencilere göre kendilerini daha iyi ifade etmektedir. Son olarak arkadaşlarıyla beraber kalan öğrenciler, ailesiyle beraber ya da yurttan kalan öğrencilere göre etkin dinleme ve sözel olmayan iletişime sahiptir. Elkin vd., (2016: 76)'nin yaptıkları çalışmada ise öğrencilerin kaldıkları yer ile iletişim becerileri arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin empati ve iletişim becerilerinin arasındaki korelasyon Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Öğrencilerin İletişim ve Empati Becerileri Arasındaki Korelasyon

		Duygusal empati	Bilişsel empati	Toplam empati	İletişim ilkeleri temel beceriler	Kendini ifade	Etkin dinleme ve sözel olmayan iletişim	İletişim kurmaya isteklilik
	Pearson Correlation	1						
Duygusal empati	p							
	N	738						
	Pearson Correlation	0,359	1					
Bilişsel empati	p	0,00*						
	N	728	743					
	Pearson Correlation	0,88	0,76	1				
Toplam empati	p	0,00*	0,00*					
	N	728	728	728				
	Pearson Correlation	0,19	0,38	0,33	1			
İletişim ilkeleri temel becerileri	p	0,00*	0,00*	0,00*				
	N	725	729	715	741			
	Pearson Correlation	0,05	0,32	0,21	0,59	0,71		
Kendini ifade	p	0,18	0,00*	0,00*	0,00*			
	N	730	734	720	736	746		
	Pearson Correlation	0,14	0,47	0,34	0,71	0,66	1	
Etkin dinleme ve sözel olmayan iletişim	p	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*		
	N	726	730	716	732	736	742	
	Pearson Correlation	0,21	0,36	0,34	0,56	0,61	0,64	1
İletişim kurmaya isteklilik	p	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	0,00*	
	N	730	737	722	735	739	735	747

*p<0,05

Tablo 8'de öğrencilerin iletişim becerileri ve empati becerileri arasındaki ilişkiye bakıldığında, empati becerisi ve iletişim becerisi arasında anlamlı ilişki bulunmuştur (p<0,05). Buna göre; bilişsel empati ile duygusal empati arasında, toplam empatiyle bilişsel ve duygusal empati arasında, iletişim ilkeleri ve temel becerileri ile; bilişsel empati, duygusal empati ve

toplam empati arasında, kendini ifadeyle; bilişsel empati, toplam empati ve iletişim ilkeleri temel becerileri arasında; etkin dinleme ve sözel olmayan iletişimle, toplam empati bilişsel ve duygusal empati, iletişim ilkeleri ve temel beceri arasında, iletişim kurmaya isteklilik ile bilişsel empati, toplam empati, iletişim ilkeleri temel becerileri, etkin dinleme ve sözel olmayan iletişim arasında ilişki vardır.

Aralarında ilişki bulunan beceriler incelendiğinde empati ve iletişimin birbirini etkileyen kavramlar olduğu görülmektedir. Buna göre empati becerisi gelişmiş olan öğrencilerin aynı zamanda kişilerarası ilişkilerde iyi olduğu söylenebilir. Akgün Şahin ve Funda Kardaş Özdemir (2015:4)'ün hemşirelerle yaptığı çalışmada iletişim becerisi ve alt boyutlarıyla empati becerileri arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Arifoğlu ve Razi (2011:10)'nun hemşirelik öğrencileriyle ilgili yaptığı çalışmada da öğrencilerin empati becerisi ve iletişim becerileri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Dere Çiftçi vd., (2015:56)'nin sağlık ve sosyal alan lisans birinci sınıf öğrencileriyle yaptığı çalışmada ise empati becerisi ve iletişim becerisi arasında ilişki bulunmamıştır.

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak öğrencilerin cinsiyet, okudukları bölüm, doğdukları yerleşim yeri, iletişim eğitimi alma durumları, kişilerarası ilişkide güçlük yaşama durumu ve kaldıkları yer ile empati ve iletişim becerileri arasında anlamlı fark bulunmuştur. Buna göre; kız öğrenciler erkek öğrencilere göre iletişim ve empati becerileri daha yüksektir. Bu durum, kız çocuklarının sosyalizasyon süreci boyunca erkeklere göre empatik becerilerinin daha gelişmiş olmasından kaynaklanabilir. Öğrencilerin kişilerarası ilişkide güçlük yaşama durumlarına bakıldığında, kişilerarası ilişkilerde güçlük yaşamayan öğrenciler, kişilerarası ilişkilerde güçlük yaşayan öğrencilere göre iletişim ve empati becerilerinin daha iyi olduğu saptanmıştır. Bu durumdan yola çıkarak empati ve iletişim becerisi gelişmiş olan kişilerin kişilerarası ilişkilerde sorun yaşamadığını söyleyebiliriz. Öğrencilerin bölümlerine göre empati ve iletişim becerilerine bakıldığında, hemşirelik bölümü öğrencilerinin çocuk gelişimi bölümü öğrencilerine göre iletişim ve empati becerilerinin daha iyi olduğu görülmüştür. Bu durumun nedeni, hemşirelik bölümü öğrencilerinin empati ve iletişim konusunda daha çok ders görmesi ve eğitimlerinde bu konulara daha fazla odaklanması dolayısıyla bu becerilerinin daha iyi geliştiği söylenebilir. Ayrıca ilde doğan öğrenciler ilçe ve köyde doğan öğrencilere göre daha fazla empati becerisine sahipler. Bununla birlikte bu öğrenciler diğer öğrencilere göre kendilerini daha iyi ifade etmektedir. Son olarak öğrencilerin birlikte yaşadıkları kişilere

bakıldığında ailesiyle beraber kalan öğrenciler diğer öğrencilere göre empati ve iletişim becerilerinin daha iyi olduğu saptanmıştır.

Bu sonuçlara göre, sağlık alanındaki üniversite öğrencilerinin iletişim ve empati becerileri ile ilgili ders almaları önem arz etmektedir. Bu nedenle, söz konusu öğrencilere iletişim ve empati becerileri kazanmalarına yönelik konferanslar yoluyla eğitim verilmesi, müfredat programlarının hazırlanması ve uygulanmasında söz konusu becerilerin göz önünde bulundurulması ile kişilerarası ilişkileri güçlendirecek çeşitli sosyal etkinliklerin gerçekleştirilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Acar, M. C. ve Apak, H. (2017). Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Empatik Eğilimleri İle Özgeciliği Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*. 28(1), 93-112.
- Alkaya, Y. (2004). Lise Öğrencilerinin İletişim ve Empati Becerilerinin Sosyo-Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Arifoğlu B. ve Razi G. S. (2011). Birinci Sınıf Hemşirelik Öğrencilerinin Empati ve İletişim Becerileriyle İletişim Yönetimi Dersi Akademik Başarı Puanı Arasındaki İlişki. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*. 4(1), 7-11.
- Akgün Şahin, Z ve Kardeş Özdemir, F. (2015). Hemşirelerin İletişim ve Empati Beceri Düzeylerinin Belirlenmesi. G.O.P. Taksim E.A.H. JAREN, 1(1):1-7.
- Barker, L. R. (1999). *The Social Work Dictionary*. USA: NASW Press.
- Barrett Lennard GT. (1993). The Phases and Focus of Empathy. *Br J Med Psychol* 66:3-14.
- Bingöl, G. ve Demir, A. (2011). Amasya Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin İletişim Becerileri. *Göztepe Tıp Dergisi*. 26(4), 152-159.
- Dinçyürek, S. (2004). Üniversite Öğrencilerinin Empatik Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*. 10, 95-116.
- Dere Çiftçi ,H., Koçak, N., Duman, G. (2015). Sağlık ve Sosyal Alan Lisans Birinci Sınıf Öğrencilerinin İletişim ve Empatik Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Cumhuriyet International Journal of Education*. 4 (1), 50 – 64.
- Dökmen, Ü. (1999). *İletişim Çatışmaları ve Empati*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Elkin, N., Karadağlı, F. ve Barut, A. Y. (2016). Sağlık Bilimleri Öğrencilerinin İletişim Becerileri Düzeyleri ve İlişkili Değişkenlerin Belirlenmesi. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilim Dergisi*. 9(2), 70-80.
- Erigüç, G., Şener, T., Eriş, H. (2013). İletişim Becerilerinin Değerlendirilmesi: Bir Meslek Yüksekokulu Öğrencileri Örneği. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*. 16(1), 45-65.
- Erözkan, A. (2007). Üniversite Öğrencilerinin İletişim Becerilerini Etkileyen Faktörler. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. 22, 135-150.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. 19. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karataş, Z. (2012). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Empatik Becerileri ve Benlik Saygısı Düzeylerinin İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 12(23), 97-114.
- Koç, B., Terzi Y. ve Gül, A. (2015). Üniversite Öğrencilerinin İletişim Becerileri ile Kişilerarası Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişki. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 4(1), 369-390.
- Korkut F. (1996) İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeğinin Geliştirilmesi: Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışmaları. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 2(7), 18-23.
- Korkut, F. (2005). Yetişkinlere Yönelik İletişim Becerileri Eğitimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 28, 143-149.
- Mete, S. ve Gerçek, E. (2005). PDÖ Yöntemiyle Eğitim Gören Hemşirelik Öğrencilerinin Empatik Eğilim ve Becerilerinin İncelenmesi. *C. Ü. Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*. 9(2), 11-17.
- Morse, J. M., Anderson, G., Bottorff, J. L., Yonge, O., O'Brien B., Solberg, S. M. ve McIlveen, K. H. (1992). Exploring Empathy: A Conceptual Fit for Nursing Practice?. *Image*. 24(4), 273-280.
- Özdil, T. ve Yoğurtçu, K. (2017). Kişilerarası İletişim Sürecinde Empatinin Önemi: Kırgızistan Üniversitesi Üzerine Bir Araştırma. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 6(1), 39-41.
- Özyazıcıoğlu, N., Aydınoglu, N. ve Aytekin, G. (2009). Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Empatik ve Problem Çözme Becerilerinin İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*. 12(3), 46-53.

- Sever, S. (1998). Dil ve İletişim: Etkili Yazılı ve Sözlü Anlatım. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 3(1), 51-66.
- Topçu, Ç., Erdur Baker, Ö. ve Çapa-Aydın, Y. (2010). Temel Empati Ölçeği Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 4 (34), 174-182.
- Tuncay, T. ve İl, S. (2009). Sosyal Hizmet Uygulamasında Empatiyi Yeniden Düşünmek. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 20(2), 39-56.
- Tutuk A., Al, D. ve Doğan S. (2002) Hemşirelik Öğrencilerinin İletişim Becerisi ve Empati Düzeylerinin Belirlenmesi. *C. Ü. Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*. 6 (2), 36-41.
- Türk Dil Kurumu (1983). *Türkçe Sözlük*. Genişletilmiş 7. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uncu, F., Açık, Y., Deveci, S. E., Çelebi, E., Oğuzöncül, A. F. ve Ulaş, B. (2015). Sağlık Yüksekokulunda Öğrenim Gören Hemşirelik Öğrencilerinin Empatik Eğilim ve Empatik Beceri Düzeylerinin Belirlenmesi. *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik E-Dergisi*. 3(3), 1-8.
- Yıldırım, Ş., Uçan, G. ve Baydur, H. (2017). Sosyal Hizmet Öğrencilerinin İletişim ve Empati Beceri Düzeylerinin Belirlenmesi". *Route Educational and Social Science Journal*. 4(5), 208-219.
- Yiğitbaş Ç., Deveci S. E., Açık Y., Ozan A. T. ve Oğuzöncül A. F. (2013). Sağlık Eğitimi Alan Bir Grup Öğrencinin Empatik Eğilim ve Becerisi. *S D Ü Sağlık Bilimleri Dergisi*. 4(1), 7-13.